

Богомилски поход

Подела бригаде у групе батаљоне

У другој половини јануара 1944. на масиву Кожуфа одржано је, у једној колиби изнад села Зборско, војно-политичко саветовање, на којем су кадрови из војних јединица упознати са плановима и одлукама руководства народно-слободилачког покрета Македоније о даљем ширењу народнослободилачке борбе у читавој Македонији.

Саветовању су присуствовали сви чланови Главног штаба НОВ и ПО Македоније: командант Михаило Апостолски, заменик команданта Панче Неделковски, политички комесар Цветко Узуновски, помоћник политичког комесара Страхил Гигов, чланови ЦК КП Македоније Борко Темелковски и Вера Ацева, инструктор ЦК КПЈ у Македонији Добривоје Радосављевић, чланови штабова Прве македонско-косовске и Друге македонске НОУ бригаде, као и неки команданти батаљона из обе бригаде.

Саветовањем је руководио делегат Врховног штаба НОВ и ПОЈ, Светозар Вукмановић Темпо. Критички је оценио дотадашње борбе обе бригаде у Егејској и Вардарској Македонији. Замерио је штабу Друге бригаде што су њени делови, заједно са косовско-метохијским батаљоном „Рамиз Садику“, провели двадесетак дана на територији Македоније под бугарском окупацијом, а нису водили оружане акције, а штабу Прве македонско-косовске НОУ бригаде што је, после успешне борбе са бугарским окупаторским јединицама на граници и разбијања граничних караула, ипак брзо враћао своје јединице на слободну територију. Критиковао је и то што штабови и једне и друге бригаде нерадо прихватају идеју о стварању слободне територије у Вардарској Македонији.

После краће дискусије, у којој Светозар Вукмановић Темпо није прихватао разлоге који су навођени за дотадашње недовољно офанзивне операције против бугарских окупаторских јединица, изложен је план Главног штаба НОВ и ПО Македоније о будућим дејствима како би народнослободилачки устанак у Македонији узео још већег маха и како би се створиле нове слободне територије, које су неопходне за даље, још успешније вођење борбе, а и за организовање народне власти и највиших органа власти будуће македонске државе.

По том плану, све су јединице подељене у три групе батаљона и свакој групи је одређен правац кретања и непосредни задаци:

„Прву групу батаљона" сачињавали су Први и Четврти батаљон („Боро Вукмировић") Прве македонско-косовске НОУ бригаде, под командом штаба бригаде.⁶²¹ Са том групом пошао је политички комесар Цветко Узуновски и заменик команданта Главног штаба НОВ и ПО Македоније Панчо Неделковски. Штаб бригаде (односно „Прве групе батаљона") треба да командује јединицама у борбама, а чланови Главног штаба НОВ и ПО Македоније да постављају задатке бригади.⁶³¹ Та група добила је задатак да се пробије у Азот и Поречје, да мобилише ново људство и да створи у том делу Македоније слободну територију. Руководству групе је објашњено да у том делу Македоније постоји велико антибугарско расположење, да до тада веће партизанске снаге у том крају нису боравиле, да ће борци бити добро примљени од народа.

„Другој групи батаљона", састављеној од Трећег косовско-метохијског батаљона („Рамиз Садику") и Другог батаљона македонске НОУ бригаде, под командом штаба те бригаде и уз учешће члана ЦК КП Македоније Борка Темелковског Љиљка и инструктора ЦК КПЈ у Македонији Добривоја Радосављевића Орцета, одређен је задатак да крене у Тиквеш и тамо води борбе са бугарским окупационим јединицама, да се што више креће по терену, мобилише ново људство и што дуже остане на том делу територије Вардарске Македоније.

„Трећу групу батаљона" сачињавали су некадашњи „Овчаров" батаљон из Прве македонско-косовске НОУ бригаде и бугарски батаљон „Христо Ботев". Имала је задатак да пређе Вардар у Егејској Македонији, да се преко југословенско-грчке границе, па онда поред југословенско-бугарске границе, пробије изнад Куманова, тамо повеже са кумановским батаљоном и формира Трећу македонску НОУ бригаду, која ће заједно са српским јединицама створити слободну територију и у том делу Македоније.

Са овом групом је, поред делегата Врховног штаба НОВ и ПО Југославије Светозара Вукмановића Темпа, пошао и Михаило Апостолски, командант Главног штаба НОВ и ПО Македоније,

⁶²¹ Вера Ацева Доста, помоћник политичког комесара бригаде, напустила је штаб бригаде и отишла на нову дужност коју јој је одредио ЦК КП Македоније. За вршиоца дужности помоћника комесара бригаде био је одређен Митар Радусиновић. После његовог одвајања од бригаде ту дужност је обављала Савка Ковачевић до поделе бригаде на групу косовско-метохијских батаљона и групу македонских батаљона.

⁶³¹ Према Михаилу Апостолском („Фебруарски поход", фељтон објављен у „Борби", фебруара 1981) за политичко војно руковођење у централном делу Македоније (Прилеп - Велес) и у западном делу Македоније предвиђени су политички комесар Главног штаба Цветко Узуновски и заменик команданта Главног штаба Панче Неделковски, а са њима је био и омладински руководилац Крсте Црвенковски.

Владо Ивановски, у књизи „Македонија од устанка до слободе 1941-1945.", Београд, 1987, износи сличну мисао: за руковођење дејствима у централном делу и у западној Македонији предвиђени су комесар и заменик команданта Главног штаба НОВ и ПО Македоније Цветко Узуновски Абас и Панче Неделковски.

Страхил Гигов, члан ЦК КП Македоније и помоћник политичког комесара штаба НОВ и ПО Македоније, Методије Андонов Ченто и други представници власти.⁶⁴⁾

Посебно је било наглашено да све три групе треба једновремено да пређу са грчке територије на територију Македоније под бугарском окупацијом, да таквим својим наступом развуку бугарске окупационе снаге и не дозволе им да се групишу ни на једну од ове три групе.⁶⁵⁾

За дан преласка југословенско-грчке границе одређен је 31. јануар 1944⁶⁶⁾

Штаб „Прве групе батаљона“ предузео је мере да војнички и политички припреми борце за извршење овог важног задатка.

Уочи покрета нарочито је указивано да предстоји, по први пут, продирање дубоко на територију Македоније под бугарском окупацијом, како би се тамо, по могућству, створила слободна територија и то у ситуацији када бугарска војска није ангажована на неком од већих фронтава, када је окупациони апарат био скоро нетакнут и добро уходан, нарочито за борбу против партизана. Предвиђало се, па је то и истицано, да ће извршавање постављеног задатка наметнути нов начин живота и ратовања, који ће бити друкчији и много тежи од дотадашњег. То је подразумевало потребу да борци повећају будност, побољшају дисциплину, одлучност и брзину приликом извођења акција и покрета. Уз све то, штаб „Прве групе батаљона“, као и команданти батаљона и командири чета, настojали су да се код бораца отклоне разне до тада уочене слабости.

И у погледу политичке припреме људства поново су политички и партијски радници објашњавали линију КПЈ у Македонији и да покрет у Азот и Пореч је представља конкретизовање те линије. Борцима је указивано на догађаје у осталим крајевима Југославије, на одлуке Другог заседања АВНОЈ-а, као и на то да народ на

⁶⁴⁾ Бугарски батаљон „Христо Ботев“ са терена око Куманова дејствовао би према Бугарској и подстицао развијање партизанског покрета у Бугарској. Са тим батаљоном кренуо је Бојан Балгаранов - Бај-Иван, представник ЦК КП Бугарске.

⁶⁵⁾ Зборник, том II, књ. 12. док. 27.

⁶⁶⁾ Борци косовско-метохијских батаљона нису очекивали овакав распоред. Били су незадовољни што су батаљони раздвојени и што су им одређени различити правци кретања.

Још раније, у неколико махова, Светозар Вукмановић говорио је да ће косовско-метохијски батаљон бити упућен на Косово и Метохију. У то их је још више уверила и порука Светозара Вукмановића Темпа, коју је команданту и политичком комесару Прве македонско-косовске НОУ бригаде у његово име својевремено пренео командант Главног штаба НОВ и ПО Македоније Михаило Апостолски, тј. да је изнад Куманова формиран Косовски батаљон који се бори заједно са македонским партизанима. Очекивали су и због тога да ће њихови батаљони бити упућени изнад Куманова, да се споје са тим тамо формираним косовским батаљоном и сви заједно створе посебну косовско-метохијску бригаду.

Ни после разговора са Светозаром Вукмановићем Темпом и молбе да се поштује њихова жеља, тј. да се косовско-метохијски батаљони не раздвајају, да заједно крену према Куманову, одлука није промењена, што је борце са Косова и Метохије још више онерасположило.

терену Азота и Поречја није још потпуно обавештен о народноослободилачкој борби те да сада, када тамо долази већа јединица, правилним објашњавањем циљева за које се боре борци НОВЈ треба створити услове за мобилизацију нових бораца за Народноослободилачку војску Македоније.

Борцима је у току припрема, које су трајале седам-осам дана, отворено говорено о тешкоћама које их у борбама против бугарског окупатора у Македонији чекају. Убеђење да се боре за праведну ствар, за ослобођење земље од фашистичког окупатора и његових слугу, за нову Југославију равноправних народа, њихова политичка свест, која је добро организованим радом и кроз оружану борбу стално расла, били су гаранција да ће борци успешно савладати предстојеће тешкоће и извршити постављене задатке.

Ток Богомилског похода

„Прва група батаљона“ кренула је у Азот и Поречје 31. јануара 1944. Командант бригаде, Петар Брајовић, у свом дневнику овако је забележио Богомилски поход:⁶⁷⁾

„31. јануара. Бригада је прешла грчко-југословенску границу.

1. фебруара 1944. Преданили смо у Бешичким колибама. У 19 часова блокирали смо село Бешиште и снабдели се храном.

2. фебруара. Прешли Реку Црну. Преданили смо у колибама у близини села Вепрчани. Ноћу 2. и 3. (фебруара) провели смо на путу за село Дрен. Блокирали смо села Дрен и Смолани.

Ноћу 3 - 4. фебруара ушли смо у село Никодин.

4. фебруар. Одржали смо митинг у селу Никодину. Око 15 часова напали су нас бугарски војници и полицајци. После слабог отпора ми смо се прилично несређени повукли из села, али одмах после тога једна наша чета је на јуриш заузела село. Овом приликом нисмо имали губитака. Непријатељ је имао 20 мртвих. Борба је трајала до 19 часова. Ноћу између 4. и 5. фебруара пошли смо за село Степанце.

5. фебруар. Стигли смо пред село Степанци где је била бугарска војска. Стражу смо похватили и разоружали. Заобишли смо село и отишли у Манастир св. Димитрије где смо и преданили. Ноћ између 5. и 6. фебруара провели смо на путу преко планине Мукоса.

6. фебруар. Стигли смо у Азот и запосели села: Ореов Дол, Мокрени и Габровник. Око 14 часова наишао је непријатељ са јаким снагама. Ми смо организовали одбрану и

⁵⁵⁾Зборник, том VII, књ. 3, док. 2 и 4.

отпочели борбу. Борба је трајала до 18 часова. Непријатељ је свуда заустављен. Претрпевши озбиљне губитке, само у мртвим 30, непријатељ се у току ноћи повукао. Ноћу 6. и 7. фебруара предузели смо покрет према Богомили.

7. фебруар. У 6 часова прешли смо поврх тунела код Богомиле и пењали се гребеном Караџице. У 7 часова непријатељске колоне кренуле су ка нама. Ми смо брзо заузели Орешку Чуку изнад Богомиле и напали смо непријатељске колоне. Непријатељ је преко целог дана довлачио снаге камионима из Прилепа и возом из Велеса. Било је око три пука војске. Непријатељ је покушавао непрекидно да овлада нашим положајима. Ми смо разбијали колону по колону. Сва околна села била су поседнута војском. Непријатељ је имао преко 80 мртвих. Ми нисмо имали губитака. Око 18 часова, вештим маневром, бригада је кренула јаругом између тунела и села Богомиле. Око 21 час наишли смо на непријатељске заседе. Били смо обасути јаком ватром са блиског одстојања. Пробили смо се и наша заштитница дала је живав отпор. Исте ноћи стигли смо у Мокрени и Ореов Дол.

8. фебруар. Упутили смо се гребеном ка Манастиру св. Димитрије. Око 10 часова приметили смо бугарску колону војника. Заузели смо положаје за борбу. Борба је трајала целог дана. Непријатељ је имао 20 мртвих. Око 18 часова предузели смо покрет заобилазним путем ка Манастиру св. Димитрије.

9. фебруар. Стигли смо на Илијин Врх. Око 10 часова две непријатељске колоне кренуле су ка нама. Ми смо их изненада напали. Разбили смо потпуно непријатељске колоне. Падао је велики снег. Ми смо предузели покрет према Никодину.

Ноћу између 9. и 10. фебруара предузели смо покрет ка Дрену. Око 19 часова наишли смо на непријатељску заседу војника. Заседа је разбијена а ми смо запленили нешто опреме и муниције. Око 20 часова североисточно од села Никодина, на чистини, наишли смо на непријатељски стрељачки строј са укопаним пушкомитраљезима и митраљезима. Непријатељ је изненада нас обасуо ватром са свих страна. Били смо у киши куршума. Нисмо могли ни главе подићи. Око 15 минута лежали смо на сто метара близу непријатеља не могавши дати никакав отпор. Одмах после тога отворили смо брзу паљбу и следећег тренутка Други батаљон избршио је јуриш. Непријатељско десно крило било је потпуно потиснуто. Непријатељ је покушао са јуришем али је одбијен. Једна наша чета напала је леђно - обухватно. Предузели смо пробијање према друму Прилеп - Кавадар. У овој борби имали смо неколико рањених. Непријатељ је имао око 35 мртвих. Око 6 часова прешли смо

друм. Непријатељска заседа напала је наше задње делове. Наша претходница напала је непријатеља с бока и омогућила бригади извлачење.

10. фебруар. Око 3 сата напали смо на село Горњи Радобиљ. Непријатељ је дао отпор, али су наши борци на јуриш заузели село. Непријатељ је побегао. Цела околина била је алармирана. Ракете, пушчана као и митраљеска паљба била је са свих страна. Недалеко од нас чули су се узастопни јуриши са узвиком 'Ура'. То је наша заштитница водила борбу са непријатељем. У току ноћи непријатељ је камионом довлачио појачање. Око 7 часова ми смо заузели висове изнад села Горњи Радобиљ. Непријатељ је са јаким снагама јуришао у правцу села. Око 10 часова непријатељ је заузео косу наспрам нас. Чаркали смо се преко целог дана. Непријатељ је употребио бацаче и топове. Око 10 часова предузели смо пробијање према Црној Реци, стигли смо у село Галиште где смо узели хране. Послали смо једну ударну чету да заузме скелу преко Реке Црне.

Ноћу између 10. и 11. фебруара ишли смо ка Црној. Непријатељ из Мрежичког, обавештен о нашем покрету, брзо је послао војску да поседне скелу и реку. Реку нисмо могли прећи и повукли смо се у колибе близу скеле.

11. фебруар. Непријатељ је предузео патролирање реке. Ми смо заузели доминирајуће положаје. Једну групу контра четника (фашистичких плаћеника) и полицајаца која је ишла да сруши скелу разбили смо. Око 14 часова предузели смо покрет према широком делу реке са намером да је прегазимо. Извршена је реорганизација бригаде у групе. Кад смо дошли у близину реке, чули смо пушкомитраљеску ватру. У колибе изнад места нашег прелаза стигао је непријатељ јачине око 150 војника. Решили смо да извршимо насилан прелаз преко реке гажењем. Поставили смо сигурне заседе на истакнута места и по ешелонима прешли реку.

12. фебруар. Преданили смо у Клиновске кошаре (Клиновским кошарама). У 15 часова предузели смо покрет према граници преко Ђуровог камена. Пут до Карацое (Грчка) трајао је непрекидног хода 45 сати. Ноћу између 12. и 13. дању 13. и ноћу између 13. и 14. и дању 14. провели смо на путу.

14. фебруар. Стигли смо у 15 часова у Карацоу. При том путу падао је непрекидно снег. Била је велика мећава. Људство је било босо и исцрпено. Имали смо 3 смрзла и 26 промрзлих".

При пробоју кроз бугарске заседе код села Тројанци одсечена је група бораца на челу са Митром Радусиновићем и Павлом Брајовићем. На том дугом и напорном маршу из бригаде су заостајали појединци и мање групе партизана, па су или погинули или се поново прикључили бригади. Део

заштитнице, од десетак партизана, Која је штитила прелаз преко Реке Црне, од великог умора се одвојио, неки су борци заспали и бугарски војници су их побили на спавању.

Из овог кратког записа о Првој групи батаљона, у периоду од 31. јануара до 14. фебруара 1944. само се могу наслутити изузетно велики напори бораца, који су непрекидно из борбе у борбу, из обруча у обруч, из заседа које су постављали и заседа које су им постављане крчили себи пут идући ка Азоту и Поречју, како би тамо ширили народноослободилачку борбу.

Овакав кратак извештај, који је писан у току борбе или непосредно после ње, је незаобилазни, аутентични докуменат о 'богомилском походу'. Као такав, извештај није могао да обухвати оне непрекидне и дневне и ноћне борбе на путу дугом преко 300 километара а пређеном за свега 14 дана, нити да прикаже сву тежину оних препрека које су борци морали да савлађују (велики снег, вејавице, мраз, гажење Црне у фебруару).

У овом запису командант бригаде нема ни описа драме рањеника, које су бугарски војници сачekali побили их из заседе, нити било шта о нечувеним страдањима руководиоца санитарске службе у бригади Милице Лукић, која је по задатку остала са рањеницима, заједно са њима упала у заседу и, после два „стрелјања“ остала жива захваљујући позадинским партијским радницима и партијској организацији у Прилепу.

У овакав запис нису ушли ни подаци о херојским подвизима бораца нити о колективном херојству појединих јединица, нити о рањавању команданта македонског батаљона Драгана Ђорђевића приликом јуриша на добро утврђеног (у заклонима) непријатеља, ни начин на који је тешко рањен предао дужност новопостављеном команданту Ангу Валенчићу Јанезу, као ни о бесу који су борци испољили према командиру чете косовско-метохијског батаљона чијом су кривицом бугарски војници заробили рањену партизанску.

Нису поменуте ни халуцинације које су захватиле преморене и исцрпљене борце: када је командир чете бајонетом резао свој ранац мислећи да дели хлеб борцима своје чете, када су борци пуцали у оближњи жбун верујући да пуцају у бугарске војнике, када је заменик команданта батаљона распоређивао борце да сачекају колону бугарских војника која му се привиђала од оголелог дрвећа, када су се борци грејали око ватре која је постајала само у њиховим подсвесним жељама, када су чекали на храну испред замишљеног казана или када су лежали у снегу верујући да се налазе у топлој колиби.

О Богомилском походу доста је писано. На његов значај први је указао Главни штаб НОВ и ПО Македоније посебним Саопштењем бр. 4, од 20. фебруара 1944.⁶⁸⁾

Касније су о том походу, писали и сами учесници, који се у сећању многих бораца урезао „као најтежи и најмучнији део“

⁶⁸⁾ Зборник, том VII, књ. 3, док. 17, стр. 52-55.

њиховог ратовања.^{h4)} Ти написи у разним формама (чланци, сећања, описи појединих борби, преглед борби и сл.) намењени бригадним листовима или неким одређеним поводом, објављени су у књизи „Бригада на братството и единството" (Скопље, 1958), поводом 15. година формирања Прве македонско-косовске НОУ бригаде.⁷⁰¹ Тако се попуњавала слика о богомилском походу.

Објављена су и два већа прилога с борбама које су вођене у целој Вардарској Македонији у фебруару 1944, па и о богомолском походу Михаила Апостолског¹¹ и Влада Ивановског,⁷²⁾ под истим насловом „Фебруарски поход“.

На позив своје секције у Београду, преживели борци Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, у својим писменим сећањима обрадили су и неке догађаје који су везани за богомилски поход.

Оцена похода

Главни штаб НОВ и ПО Македоније од 14. фебруара 1944. овако је оценио:

„... Историја нашег народа пуна је херојских борби које су македонски синови, борци за слободу, водили са надмоћним непријатељем. Још се чује одјек пушака, које су у славним данима Крушевске Републике под легендарним командантима Каревом, Питу Гулием, и Алибаком, грмеле кроз Македонију. Али македонски народ не памти таква херојства, не памти такву упорност и борбу какву су показали борци наше НОВ у десетодневној непрекидној борби против бугарских окупатора.

... Остаће легендарни подвизи Прве бригаде која је марширајући кроз снежне мећаве и дању и ноћу водећи борбе са бројно јачим непријатељем, издржала жестоке нападе побеснелих бугарских фашиста. Гоњени силном мржњом против угњетача и задахнути љубављу према свом поробљеном

⁶⁹⁾ Михаило Апостолски, „Фебруарски поход" (фелтон објављен у „Борби" фебруара 1981).

Петар Брајовић, „Борбени пут Прве македонско-косовске ударне бригаде" и „Само кроз борбу бригада се кали"; Светомир Вучић, „Борба за Ореход Дол"; Михо Михаиловски, „На Богомила"; М.Г., „Борбата на Мукос планина"; Гоце Митевски, „Пофторната борба кај селото Никодин" и „На Радобил победи славата на нашег оружје"; Илија Спироски Панде, „Борба околу Радобил"; Наци Сулејман, „За ударната група"; Н.Н. (без потписа), „За десетте стрелани партизани на Барбарос"; Киро Сотировски Строгов, „Пеколен напор"; Илија Јосифовски, „Од дневникот на еден партизан"; Светозар Пеповски, „Враќање"; Мила Ангеловска, „Еден другар се смрзна... напред..."; Илија Јосифовски, „Неизвесност"; Мирко Арсенијевић, „Кроз буру" (песма); Ђорђе Сојевић, „Иде командант Павле"; Трифко Кртолица, „Кроз Македонију", „Разговор со господин мајор Цорц Квајн"; Владо Малески, „Прва вечер" (литерални прилог).

⁷¹⁾ Објављен као фелтон у „Борби", фебруара 1981.

⁷²⁾ „Историја македонског народа", том III, Београд, 1970, а прештампан у књизи „Македонија од устанка до слободе 1041-1945Ц, Војноиздавачки и новински центар, Београд и Институт за националну историју Скопље.

народу, наши борци су неустрашиво јуришали на непријатељске заседе и положаје и разиграли су срце Македоније. Око Прилепа, Велеса, Кавадара и Битоља непријатељи су у самртном страху тражили брзу помоћ из Скопља и, када је генерал Бојдев наређивао преко телефона 'Удрите, не чекајте!', фашистички официри беспомоћно и изгубљено су одговарали: 'Не можемо да изиђемо на крај с њима, много их је, наши војници неће да се боре!'...

... Причаће се о мајсторству наших младих, народних командира и команданата који су умешно и хладнокрвно руководили борбама и невиђеном умешношћу примењивали тактику партизанског ратовања..."⁷³⁾

Износећи и коментаришући разне податке и детаље о борбама Прве групе батаљона,⁷⁴⁾ Михаило Апостолски и Владо Ивановски пре свега упућују на закључак о изузетним подвизима бораца ове партизанске формације.

У њиховим написима указује се на све тешкоће којима је Прва група батаљона била изложена у првој половини фебруара 1944: оштра зима, дубок снег, неопремљеност бораца (а они нису могли бити опремљени) за дејство и живот по дубоком снегу и у високим планинама (чопор изгладнелих курјака напао је у току ноћи део партизанске колоне у којој су се налазили ненаоружани нови борци, тек пристигли из Прилепа) те да су слаба опремљеност и одевеност отежали дејство у зимским планинским условима.⁷⁵⁾

Све тешкоће такве врсте, крајњим напорима бораца, Прва група батаљона је, према овој двојници аутора, успевала да савлада. То је било утолико теже што су пред собом имали бројно јачег непријатеља, неупоредиво боље опремљеног у сваком погледу.

Истраживања ова два аутора указала су да су против Прве групе батаљона биле ангажоване две комплетне бугарске дивизије.

Михајло Апостолски опширно је описао поступке бугарских окупационих снага у борби против Прве групе батаљона у централној Македонији. Он је навео да за прва три дана није дошло до сукоба партизана и бугарске војске, али су бугарске власти „откриле правац кретања бригаде, а по ефикасности мера које су предузимане, брзини дејстава и јачини ангажованих снага, може се

⁷³⁾ Зборник, том VII, књ. 3, док. 17.

⁷⁴⁾ Назив „Прва група батаљона“ најчешће се у написима о „Фебруарском походу“ замењује се „Прва македонско-косовска бригада“ - што није сасвим исправно јер је у фебруарском походу из састава те бригаде био издвојен трећи батаљон „Рамиз Садику“ и прикључен „Другој групи батаљона“, која је, по замисли Главног штаба НОВ и ПО Македоније, требало да дејствује у Тиквешу. У овој књизи углавном се употребљава израз „Прва група батаљона“ а назив „Прва македонско-косовска бригада“, када је реч о фебруарском походу, задржан је само где се цитирају документи или написи појединих аутора.

⁷⁵⁾ Михаил Апостолски, Богомилски поход, „Борба“.

⁷⁶⁾ Владо Ивановски, Богомилски поход, Македонија од устанка до слободе 1941-1945.

закључити да су овог пута предосећале и правилно училе њене намере да продру у централни део Македоније..."

Додао је да је команда Пете бугарске армије - пошто је успела да концентрише главнину снага 14. и 15. дивизије са артиљеријом, готово целу обласну и среску полицију и жандармерију - успела да створи такво стање да су биле безмало запоседнуте све важније тачке и насеља, па је ова команда могла да сваког дана „води борбу свежим јединицама ангажујући их наизменично." Бугарским јединицама било је могуће да „непрекидно, дању и ноћу прате бригаду готово у стопу" и да непрекидним борбама и покретима, и због недовољне исхране и хладноће, заморе борце бригаде.⁷⁷⁾

„Прва македонско-косовска ударна бригада у свом походу од Карацове до Азота, то јест до богомилског тунела и натраг, поред даноноћних борби, прешла је пут од око 300 км. прелазећи у просеку скоро 25 км. дневно и савлађујући висинску разлику од преко 800 метара у току дана. Иако слабо одевени и недовољно припремљени за борбу под оваквим условима, борци бригаде одликовали су се високом моралом и великом жељом за победу над непријатељем..."⁷⁸⁾

Владо Ивановски је констатовао да су брза интервенција бугарских окупационих снага у јачини од око две дивизије и атмосферски услови створили „тешке услове за оружано дејство бригаде", а да је она, упркос томе, водила и дању и ноћу тешке борбе и издржала дуге и напорне маршеве.⁷⁹⁾

Према Михајлу Апостолском, „бригада се налазила у неком сталном покретном обручу, час ширем, час ужем и у њему се кретала. Главнина се пробијала напред а побочнице и заштитница, водећи сталну борбу, штитили су пробијање главнине. Ту није било времена ни за одмор, ни за храну, постојала је једино борба за живот и смрт, борба у којој се решавала судбина бригаде, али су се једновремено пробале снаге бугарских фашистичких јединица и јединица бригаде; на страни бугарских јединица била је бројна и техничка снага а на другој - партизанској - несавладива морална снага и свест. Морална снага и политичка свест су ипак победи-ле..."⁸⁰⁾

Михајло Апостолски, који је у време фебруарског похода био командант Главног штаба НОВ и ПО Македоније, посебно се

⁷⁷⁾ Михаило Апостолски, исто.

Владо Ивановски, исто.

Прорачуни команданта Прве македонско-косовске НОУ бригаде, који је тада командовао Првом групом батаљона, Петра Брајовића подударају се са овим подацима Влада Ивановског.

Пишући о истој теми, Михајло Апостолски је изнео нешто друкчије податке, али који не умањују овај подвиг, тј. да је „Прва група батаљона", водећи непрекидне борбе од 31. јануара до 14. фебруара прешла дуг пут „око 260 км" (по карти 1:100.000) или просечно дневно преко 18 км „савлађујући свакодневно и око 800 метара висинске разлике (пењање и исто толико спуштање)".

⁷⁴⁾ Исто.

⁸⁰⁾ Михаило Апостолски, исто.

осврнуо на маневарске способности Прве групе батаљона у борбама у централној Македонији:

У фебруарском походу бригада је показала велику маневарску способност. И поред огромних напора које је морала да издржи, она се после прекида борбе на појединим положајима, за кратко време пребацила у други рејон, а на крају после форсирања Црне Реке и једним дугим маршем одвијила од непријатеља мада се и онда, као и у низу претходних борби, налазила у релативном уском - тактичком окружењу. Њена велика маневарска способност још више се истиче када се има у виду земљиште преко кога је извршила овај покрет, које добрим делом сачињавају велики планински масиви високи изнад 1.500 па и преко 2.000 метара (Кожуф) прекривени дубоким снегом у доба извршења похода у којем су владале веома неповољне временске прилике". ^

Оба аутора су једногласна и у погледу оцене да је поход Прве групе батаљона био веома успешан.

„Успех је био у томе што је бригада у централној Македонији две недеље водила истински рат и ангажовала је две бугарске окупаторске дивизије. У борбу бригаде укључило се и становништво које јој је на разне начине помагало: прикупљало је храну за борце, сакупљало и лечило рањене, обављало извиђање и курирску службу.. „⁸²⁾

Михајло Апостолски је, нешто друкчијим речима, поновио исте мисли. Он је истакао и неке детаље из ових борби, који указују на снажљивост, издржљивост, вештину ратовања и успехе Прве групе батаљона:

- бугарски окупатор је поседао сва околна села у рејонима где су вођене борбе како би онемогућио одмор и исхрану партизана, али му то није донело жељене резултате;

- употребио је и оклопни воз који је за време борбе маневрисао пругом, но, такође, без већег успеха;

- пошто је Орешка чука представљала веома важан и доминантан положај и како је од тога ко ће је одржати у многоме могао зависити развој даљих борби, настала је трка да се њом (Орешком чуком) овлада. Захваљујући високој политичкој свести бораца, њиховом крајњем пожртвовању, и поред заморености и других тешкоћа, „јединице бригаде прве су избиле на Орешку чуку и отвориле ватру на бугарску колону”;

- пре прекида борби на Орешкој чуки партизани су извршили кратке нападе на бугарске положаје, затим се пробили јаругом између села Богомиле и тунела и тако постигли изненађење у погледу правца будућег кретања;

- бугарска војска извршила је јуриш на празне положаје на Орешкој чуки и тако била надмудрена од партизана;

Исто.

⁸²⁾ Владо Ивановски, исто.

- штаб бригаде упутио је групу одабраних пливача на извиђање Црне реке да би прошла погодан газ за прелаз партизана што је са успехом обављено (на реци је било пронађено место широко између 100 и 150 метара, а дубина реке износила 70 до 80 сантиметара, па је ту река пређена по ешелонима);⁸³

Михаило Апостолски и Владо Ивановски, скоро на исти начин, објашњавају зашто су борци бригаде могли да издрше овакве надчовечанске напоре.

„Што су борци издржали сав овај напор иако неодвољно одевени (скоро боси и голи) и недовољно исхрањени (услед непрекидних борби интенданци нису успевали да прикупе довољно хране из села кроз које је бригада пролазила и у којима се задржавала) - може се једино објаснити њиховом високом политичком свешћу. Таква свест је једино могла да одржи висок морал јединице у веома тешким ситуацијама и учинила је да борци одоле свим физичким и психичким искушењима - за које су способне само јединице револуционарне армије, као што су биле јединице НОВ и ПОЈ”.⁸⁴

Владо Ивановски је за такво држање бораца Прве групе батаљона велику заслугу приписао партијским организацијама и комунистима појединцима „који су у најодлучнијим моментима могли наћи себе и донети такве одлуке које су највише одговарале реалној ситуацији..”⁸⁵

Иначе, и Михаило Апостолски и Владо Ивановски сагласни су да је Прва група батаљона највеће губитке претрпела када се у рејону пута Прилеп-Кавадарци скоро половина једног њеног батаљона одвојила од главнине (од те отцепљене групе - 84 бораца - после пробијања кроз многе непријатељске заседе и савлађујући и друге бројне тешкоће, 46 бораца је успело да се пробије у Дебарца, а већина се касније поново прикључила Првој македонско-косовској НОУ бригади).

Како је, заправо, извршен задатак Главног штаба НОВ и ПО Македоније, који је руководиоцима Прве македонско-косовске и Друге македонске НОУ бригаде пренео делегат Врховног штаба НОВ и ПО Југославије, Светозар Вукмановић Темпо, односно Главни штаб НОВ и ПО Македоније у другој половини јануара 1944. у колико изнад села Зборско?

Прва група батаљона требало је да се пробије у Азот и Поречје, тамо распламса устанак, мобилише ново људство за борбу против бугарског окупатора и створи слободну територију.

Она се пробијала у Азот, али се тамо није могла дуже задржати.

Главнина Друге групе батаљона већ следећег дана, по преласку границе, вратила се у егејски део Македоније, одакле је и кренула.

¹ Михаило Апостолски, - исто.

⁸⁴ Михаило Апостолски, исто.

⁸⁵ Владо Ивановски. исто.

а Трећа група батаљона ушла је у источну Македонију са закашњењем тј. 10. фебруара, када се Прва група батаљона борила око села Горњи Радобил, на повратку у Егејску Македонију. Прву велику борбу против бугарске војске водила је тек 16. фебруара 1944.

Прва група батаљона нашла се усамљена у вардарској Македонији. То је бугарским окупационим јединицама и бугарским полицијским снагама олакшало да се свом силом усмере против ње, да је доведу у изузетно тешку ситуацију тј. да се скоро сама бори против далеко надмоћнијих, добро организованих и добро наоружаних снага окупатора у веома неповољним временским приликама.

У таквим условима Прва група батаљона није могла до краја да изврши постављени задатак, па се вратила у Егејску Македонију.

О кључном моменту богомилског похода, када је донета одлука о иовратку Прве групе батаљона у Егејску Македонију, неопходна су нека додатна објашњења.

„Пошто је била потпуно опкољена, *штаб бригаде донео је одлуку* (подвукао аутор) да се врати на слободну територију, односно на оном месту одакле је започео марш. У штабу је размотрена могућност да се дејствује према западној Македонији. Утврдило се да би се бригада много лакше пробила према Дебарцима него да се врати у Меглен (у Егејску Македонију - прим. аутора). Међутим, извршавањем постављеног задатка није се добијало ништа. Предност пак повратка у Меглен била је у томе што би се ова бригада на тај начин поново ујединила са Другом бригадом чиме би се постигло оно због чега је напуштена западна Македонија децембра 1943...“⁸⁶⁾

О том одлучујућем моменту у току богомилског похода Михаило Апостолски је написао да је *руководство бригаде ... закључило* (подвукао аутор) да је команда Пете бугарске армије концентрисала веома јаке снаге, по јачини готово две дивизије (војске, полиције и жандармерије) те да бригада тешко може да се одржи у Азоту. Након анализе ситуације, донета је одлука да се предузме покрет за повратак у егејски део Македоније...⁸⁷⁾

Пошто је поставио питање да ли је бригада (тј. Прва група батаљона) могла да се пробије у рејон Дебараца, Михаило Апостолски је одговорио да би се сада (тј. 1981), поготово кад се узме у обзир... „да се око пола батаљона у том правцу и пробило, могло... позитивно одговорити“. Додао је да су такав предлог дали „неки чланови штаба бригаде“ и да се о том предлогу дискутовало. „Да је бригада кренула ка Дебарцима сигурно би се пробила можда и лакше него у егејски део Македоније, али се за извршење добијеног задатка тиме ништа не би добило...“ Михаило Апостолски је закључио: на доношење одлуке о правцу пробијања знатно је

⁸⁶⁾ Владо Ивановски, „Фебруарски поход“.

⁸⁷⁾ Михаило Апостолски, „Фебруарски поход“.

утицала околност што би се у егејском делу Македоније Прва група батаљона спојила са Другом групом батаљона и тамо лакше одморила, а у Дебарцима би се, онако уморна, сударила са немачким и балистичким јединицама и исход би био неизвештан.⁸⁸¹

Из овога би се могло помислити да је штаб бригаде, односно штаб Прве групе батаљона сам, неовлашћено донео одлуку о повратку ове јединице у Егејску Македонију и о одустајању од извршења постављеног задатка - задржавања у Азоту и Поречју и стварању слободне територије. Улога политичког комесара и заменика команданта Главног штаба НОВ и ПО Македоније, Цветко Узуновског и Панча Неделковског, који су били одређени (овлашћени) за одлучивање о војним и политичким дејствима у централном делу Македоније, како су раније аутори Владо Ивановски и Михаило Апостолски нагласили, не може се заобићи.

На састанку штаба Прве групе батаљона и чланова Главног штаба НОВ и ПО Македоније на положају на Богомили, у име штаба, командант Петар Брајовић је рекао да је још приликом борби код Ореховог Дола упозорио чланове Главног штаба на опасност којој је изложена Прва група батаљона јер је непријатељ, осетивши правац њеног кретања, концентрисао велике снаге и почео да запоседа сва насељена места на правцу њеног кретања. Позивајући се на то претходно упозорење, изложио је ситуацију у којој се налазила Прва група батаљона, а која је била добро позната и члановима Главног штаба. У погледу даљег дејства Прве групе батаљона, Петар Брајовић је предложио две могуће одлуке: прва, настојати и даље да се изврши постављени задатак - да се остане на територији Азота и Поречја, што ће, због бројчане снаге непријатеља, слабе опремљености бораца, а посебно због недостатка муниције и веома лоших временских прилика, сигурно довести до даљег слабљења јединица и вероватно до њеног онеспособљавања за ефикасна дејства; и друга, одустајање од даљег извршења добијеног задатка, у којем случају преостаје или повратак у Егејску Македонију или пробијање у Дебарца и то како се предвиђало, под још неповољнијим временским условима на путу за тај терен.

Присутни чланови Главног штаба НОВ и ПО Македоније су после излагања Петра Брајовића одмах донели одлуку да се Прва група батаљона врати у Егејску Македонију, а на себе су примили одговорност што се одустаје од извршења добијеног задатка.

Штаб Прве групе батаљона је, дакле, спровео одлуку коју су донели чланови Главног штаба НОВ и ПО Македоније, Цветко Узуновски и Панче Неделковски.

Треба додати да ни чланови Главног штаба НОВ и ПО Македоније, Цветко Узуновски и Панче Неделковски, ни штаб „Прве групе батаљона“ нису имали радио-станицу нити су преко

⁸⁸¹ Михаило Апостолски, „Фебруарски поход“.

курира одржавали везу са Другом и са Трећом групом батаљона, па према томе ни са командантом Главног штаба Михаилом Апостолским ни са Светозаром Вукмановићем Темпом.

Договарања (у овом конкретном случају тражења сагласности од команданта Главног штаба НОВ и ПО Македоније или Светозара Вукмановића Темпа да Прва група батаљона одустане од извршења задатка и да се врати у Егејску Македонију) није могло бити. Право, синхронизовано дејствовање Прве групе батаљона са осталим групама батаљона није постојало.

Радио-станицу је имала само савезничка војна мисија која се кретала са Првом групом батаљона и преко ње је мајор Квајн, шеф мисије, два-три пута у току целог богомилског похода успостављао везу са својом командом и тражио, између осталог, да се Првој групи батаљона падобранима спусти муниција. Било је чак утврђено и место за прихват те пошиљке, али је због великог невремена и сталних борби са бугарском војском ова ваздушна операција морала бити отказана.

Потреба што хитнијег успостављања веза са другим јединицама такође је утицала на доношење одлуке о повратку Прве групе батаљона у Егејску Македонију, јер се одатле веза са другим јединицама и са осталим члановима Главног штаба НОВ и ПО Македоније и другим руководиоцима НОП-а Македоније могла брже и лакше успоставити (преко радио-станице код Добривоја Радосављевића, као и преко курира).

Тако је и било. Одмах по повратку у село Бахово, везе између Прве групе батаљона и других јединица, као и везе са руководством НОП-а Македоније, биле су успостављене, па је Главни штаб НОВ и ПО Македоније могао да обавести јавност о борбама које је Прва група батаљона водила у централном делу Македоније у првој половини фебруара 1944.

Боравак у селу Бахово

Прва група батаљона, после борби које је у првој половини фебруара 1944. водила у централној Македонији, вратила се у Егејску Македонију, у село Бахово. После свега што су издржали, а посебно последњих дана, који су били и најтежи, борци су били потпуно изнурени. Командант бригаде, Петар Брајовић, који је командовао Првом групом батаљона, пошто је сазнао да се у селу Зборско налази Друга група батаљона, упутио је писмо штабу и затражио да један батаљон одмах дође у Бахово како би предузео обезбеђење, јер преморени борци нису били у стању да организују властито обезбеђење.

Дошао је косовско-метохијски батаљон „Рамиз Садику“, који се налазио у саставу Друге групе батаљона, којим је командовао Зуфер Мусић. Прикључио се Првој македонско-косовској НОУ

бригади, у њој остао до формирања Прве косовско-метохијске НОУ бригаде. Он је преузео обезбеђење Прве групе батаљона у селу Бахово.

Када је добио извештај о борбама Прве групе батаљона у периоду од 1. до 4. фебруара, Главни штаб НОВ и ПО Македоније, кога је о томе обавестио Добривоје Радосављевић Орце, упутио је 26. марта 1944. похвалу Првој македонско-косовској НОУ бригади, која је први пут објављена у органу ИНОФ-а Македоније „Илинденски пат“ бр. 4, априла 1944:

„Главни штаб НОВ и ПО Македоније одаје дубоко признање и захвалност борцима, командирима, командантима и политичким радницима Прве македонско-косовске ударне бригаде за испољену храброст и чврстину у десетодневној борби против бугарских окупационих трупа у Азоту (велешко-прилепски срез). Нарочита захвалност одаје се храбром команданту Петру Брајовићу за мудро руковсфење бригадом“.⁸⁹⁾

И штаб Прве македонско-косовске НОУ бригаде издао је наредбу којом је похвалио батаљоне који су учествовали у богомилском походу:

„... Непрекидни сукоби са непријатељем, напорни покрети, врло слаба исхрана, као и велики снегови и мећаве исцрпили су борце 1. и 3. батаљона. У тим великим тешкоћама, где су и јачи духови могли попустити, наши борци остали су у пуној моралној снази. Ни једног тренутка нису заборавили да су припадници поносне Титове војске, нису заборавили да је потребно да бране част наше бригаде... Јуришали су на непријатеља дајући последње снаге и тако наносили непријатељу озбиљне ударце. Захваљујући томе, наша бригада је направила права чуда. У срцу Македоније, када је непријатељска офанзива била у јеку, наши су борци тукли непријатеља на сваком кораку...“⁹⁰⁾

Савезничка војна мисија, са мајором Квајном на челу, која се кретала са Првом групом батаљона, издржала је цео поход. Командант бригаде на почетку похода издао је наређење да се мисији укаже увек помоћ када то затражи њен шеф, да се штити њена радио-станица, да чланови савезничке војне мисије не учествују у борбама и да их борци за време борбе склањају на сигурно место.

Било је, међутим, момената када је шеф мисије, мајор Квајн, тражио да и он са својим људима учествује у борби, али штаб Прве групе батаљона то није дозвољавао.

Када је истекло време боравка мисије у Македонији и када се спремао да се врати у Каиро (по њу је приспела специјална подморница, а чланове мисије су пратили прво македонски а затим грчки партизани до мора, где их је прихватила подморница), штаб

⁴⁴¹ Зборник, том VII, књ. 3, док. 37.

^{III} „Братство“, бр. 2-3-4, лист Прве македонско-косовске НОУ бригаде.

Прве македонско-косовске НОУ бригаде приредио је у њихову част ручак, на којем су измењене здравице. У здравици, као и у интервју који је дао за лист бригаде „Братство“, мајор Квајн је рекао да је био импресиониран хероизмом бораца за све време похода, под најтежим временским и другим условима, као и вештином и командовању команданта бригаде. Захвалио је штабу бригаде и замолио да пренесе борцима поздраве савезничке војне мисије, као и његову захвалност за све оно што су борци урадили за мисију у најтежим тренуцима богомилског похода.

У интервју за бригадни лист, на питање шта мисли о Првој македонско-косовској бригади, односно о држању бораца Прве групе батаљона у борбама које су вођење у првој пловини фебруара 1944. у централном делу Македоније, шеф савезничке војне мисије, мајор Квајн, је одговорио:

„Никада у животу нисам видео толико велики морал као код ваших бораца на нашем заједничком походу. Видео сам да се њихов морал темељи на два осећања тј. он је био састављен од вере у победу и вере у своје руководиоце, па је стога морао да буде јак:

„... Не могу да пропустим прилику да не истакнем нарочито пример вашег команданта 'Ђура' у кога би ви требали да имате нешто више од обичног поверења.. „у¹⁾

Саветовање у Бахову

После три дана, колико је било потребно да се борци бар наспавају, одређене су мере да се борци Прве групе батаљона у што краћем времену оспособе и припреме за нове задатке. Руководство бригаде организовало је саветовање руководићих људи из Прве групе батаљона, коме су присуствовали Добривоје Радосављевић Орце, који се вратио из Вардарске Македоније са Другом групом батаљона и руководиоци из Друге групе батаљона. Анализирани су резултати борбе Прве групе батаљона за време богомилског похода.

Поред успеха који су постигнути, указано је и на пропусте који су долазили до изражаја у борбама против бугарских јединица. Одређене предности бугарске војске (бугарски војници су се лако и брзо кретали по брдима; везе између јединица бугарске војске биле су добро организоване, имали су специјализоване „ловне роте“ - „ловачке чете“ које самостално и изненада делују, биле су бројчано јаче од партизана и др.) нису могле да дођу до већег изражаја захваљујући тактици коју су примењивали борци Прве групе батаљона.

Иако Прва група батаљона до богомилског похода није имала јачих окршаја са већим јединицама бугарске војске (једино брзе

„Братство“, бр. 2-3-4. лист Прве македонско-косовске НОУ бригаде.

краткотрајне нападе, а пред потерама које су бугарски војни штабови упућивали углавном су се повлачили, што су Светозар Вукмановић Темпо и Главни штаб НОВ и ПО Македоније често критиковали) борци су успешно применили нов начин вођења борбе против бугарске војске.

На саветовању је оцењено да је руководство Прве групе батаљона било у праву када је велику пажњу посветило претходним припремама за покрет према Азоту и Поречју, да је тај рад добро и успешно обављен и у политичком и војном погледу, па су борци били убеђени да је задатак који стоји пред њима веома значајан и да га треба што боље извршити. Дата је оцена да је Прва група батаљона успешно извршила задатак „у границама својих могућности“.

У току двонедељних борби и маршева борци су савршено савладали и друге начине ратовања, које до тада нису примењивали у борбама против бугарске војске: одбрана села, разбијање заседа, сачекивање потере и др. Порасли су самоуверење, висок борбени морал и хладнокрвност бораца.

Успешне борбе против бугарске војске у Азоту имале су позитиван утицај на друге јединице НОВ и ПО Македоније. Оне су представљале прекретницу за развијање народноослободилачке борбе у Македонији, па је и у томе посебан значај борбе Прве групе батаљона.

На крају, код бораца је порасло поверење у старешине, посебно у команданта Прве групе батаљона, Петра Бројовића Бура.

Македонци у централном делу Македоније први пут су видели своју праву војску, не онако малу какви су били први партизански одреди, а то је била добра лекција за све отворене и прикривене непријатеље народноослободилачке борбе у Македонији.

За време тог похода борци су добро подносили изузетно велике тешкоће и њихов морал ни једног момента није био доведен у питање. И поред великих искушења, извршавали су без поговора све задатке.

На саветовању је поменут и „међународни значај“ похода. Речено је да Софија „труби“ како у Македонији нема покрета против Бугарске, а то је управо борбама Прве групе батаљона, - и не само ње - било демантовано, тако да та бугарска тврдња „пред савезницима више не важи“. У походу са Првом групом батаљона учествовала је и савезничка војна мисија, која се уверила да се у Македонији води борба против бугарског окупатора.

На „унутрашњем“ македонском плану успеси регуларне македонске војске и порази бугарске војске подигли су дух народа, а позитивно је деловало и то што се народ уверио, видео да се Македонци и Срби заједно боре против бугарског окупатора.

Главни закључак саветовања је био да поход представља велики успех Прве групе батаљона и уопште Народноослободи-

лачке војске Македоније те да због тога нема места никаквом песимизму. Пред сам завршетак похода углавном због изнемоглости било је случајева стихијског кретања појединих делова групе, неправилних поступака приликом набавке хране, себичности и недружељубља, малодушности, па и неполитичког гледања на сам поход.

На крају поднетог реферата набројани су задаци који стоје пред бригадом:

„1. Опоравити људство у здравственом погледу" (Прва група батаљона имала је већи број промрзлих бораца, нарочито су страдали прсти на рукама, стопала и др. затим болесних и изнемоглих којима је било потребно лечење, посебна нега, појачана исхрана и сл.).

2. То захтева релативан мир целокупне јединице", тј. било је потребно да се извесно време избегавају оружане борбе док се већи део бораца не опорави и оспособи за нове напоре.^{д2>}

„3. Људству објаснити значај наших акција и сузбити непотребан песимизам". То је подразумевало организовани и темељити рад на објашњењу значаја онога што је Прва група батаљона урадила, имајући при том у виду и губитке које је претрпела, здравствено стање бораца, потиштеност због изузетно великих тешкоћа које су морали да савладају, а која се наслућивала код појединих бораца. Због тога је политички рад морао да се усмери на сузбијање песимизма и на отварање перспектива за настављање борбе.

„4. Учити сада више него раније". Учење је подразумевало: свестрано извлачење искустава из протеклих борби, још јачи политички рад, допуњавање и боље усвајање војне вештине.

„5. Мало разоноде", тј. организовање више културно-забавних приредаба и за борце и за народ.

„6. Поставити да се изостали борци прикупљају". Било је бораца који су због исцрпљености заостали или су се из било којих других разлога одвојили од Прве групе батаљона, па је било неопходно да се организује њихово прихватање и да им се омогући лечење, да се о свему томе обавесте теренске партијске организације како би и оне помогле да се ти борци повежу што пре са бригадом.

У дискусији која се водила после реферата, поједини руководиоци - они који нису учествовали а и двојица-тројица који су учествовали у походу - постављали су питање да ли је требало

^{ч2)} Главни штаб НОВ и ПО Македоније, када је добио извештај о борбама које је водила „Прва група батаљона" и о стању њених бораца, издао је наређење да се борци одморе и остану на слободној територији колико то по оцени штаба бригаде буде потребно.

предузимати такав покрет у фебруару, зимском месецу, познатом по снегу, вејавицама и хладноћи, а износили су и примедбе да је поход представљао велику „авантуру“, да се ишло „у маглу“, да, упркос великим жртвама, није постигнута одговарајућа мобилизација у Македонији и слично.

Чланови штаба Прве групе батаљона аргументовано су сузбијали „дрне перспективе“ које су се појавиле („тешко ће се бригада опоравити“), као и неразумевање и потцењивање значаја овог похода за даље развијање народноослободилачке борбе у Македонији и истицали да треба више веровати у сопствене снаге. У дискусији је било речено да су неке од примедба („требало је избегавати борбе“ и сл.) последица праксе да се што дуже остане на територији под бугарском окупацијом, да се не воде веће борбе против бугарске војске, пракса која је била осуђена на саветовању у селу Зборско, пре почетка фебруарског похода.

Сви ставови из реферата, укључујући и задатке, били су на крају једногласно усвојени.

Добривоје Радосављевић Орце, инструктор ЦК КПЈ у Македонији, који је присуствовао овом састанку, није говорио о самом реферату. Подржао је само непосредне задатке Прве групе батаљона, који су били наведени у реферату.

У току саветовања појавили су се Цветко Узуновски, политички комесар Главног штаба НОВ и ПО Македоније, Крсте Црвенковски, секретар ПК СКОЈ-а и још неколико бораца који су заостали у току похода. Цветко Узуновски одвојио се од Прве групе батаљона пре преласка Реке Црне, повео је са собом мању групу бораца - Македонаца, међу њима и Крстета Црвенковског (он се није слагао, није желео да се одвоји али је, како је још тада штабу рекао, био принуђен да изврши наређење Цветка Узуновског) и објаснио штабу да иде да потражи неку од македонских јединица и доведе је да помогне Првој групи батаљона. Како је то урадио у моменту када се Прва група батаљона налазила у тешком положају, борци су поступак Цветка Узуновског критиковали.

На саветовању, пре него што је Цветко Узуновски дошао, Вуко Турковић, заменик команданта батаљона, захтевао је и да се осуди такав поступак, утолико пре што није довео никакве снаге које би помогле Првој групи батаљона. Додао је да се пре тога од Прве групе батаљона одвојио и заменик команданта Главног штаба НОВ и ПО Македоније Панце Неделковски, те да све то заслужује осуду. Поменуо је чак и реч „дезертерство“. Добривоје Радосављевић је на то одговорио да треба сачекати да се сви ти другови врате, да се чује њихово мишљење, па тек онда да се доноси закључак.

Цветко Узуновски дао је краће обавештење да није могао да се повеже са македонским јединицама, да је са групом боравио у неким колибама и онда се вратио у Егејску Македонију јер је чуо да се Прва група батаљона тамо пробила.

Повратак Цветка Узуновског и Крсте Црвенковског дао је повода Добривоју Радосављевићу да каже да ће у реферату дате оцене о походу Прве групе батаљона моћи да се прихвате ако се покаже да је већина бораца који се нису вратили са Првом групом батаљона ипак остала жива.

Добривоје Радосављевић био је импресиониран свим што је чуо на саветовању. То се најбоље може закључити из писма које је неколико дана касније упутио Кузману Јосифовском, члану ЦК КП Македоније:

„Петнаестог ов. м. вратила се и I бригада са 2/3 људства. Једна трећина одсечена била и остала на буг[арској] територији]. Резултат не знамо. С њима је Панче (Неделковски, заменик команданта Главног штаба НОВ и ПО Македоније - прим. аутора), Јанез⁹³⁾ (Анте Валенчић, инжењер, који је после рањавања Драгана Ђорђевића постао командант македонског батаљона-прим. аутора), енглески мајор с брадом.⁹⁴⁾

... Ово што се вратило све је премрзло и неспособно за једно 15-20 дана за икакву акцију... Морал бораца и поверење у штаб бригаде је најбоље што може да буде.

... Ако буде сачувана она 1/3 која је остала одсечена онда поход I бригаде је успео, мада нису могли да се задрже на том терену. Уздрмано је срце Македоније. Четири дана борба се водила само око Прилепа. Непријатељ је ангажовао све снаге које је имао (Прилеп, Велее, Кавадарци, Битољ), поред ових редовних снага на терену.. „⁹⁵⁾

Политичко-партијски и војни рад

На „принудном одмору“, који је трајао скоро два месеца, спровођен је интензивни политички и војни рад у четама и батаљонима бригаде.

На састанцима батаљонских партијских бироа поднети су опширни реферати о борбама Прве групе батаљона у Македонији (око Битоља, Кавадарца, Прилепа и Велеса). Објашњено је зашто је било потребно прећи на територију под бугарском окупацијом; шта је представљало тај поход, који задаци сада стоје пред бригадом и сл. Анализиран је рад партијских бироа у току похода, а затим су утврђени задаци партијске организације у батаљонима.

⁹³⁾ Неколико дана пошто је ово написано они су се вратили у Бохово.

⁹⁴⁾ Тај енглески мајор налазио се у Грчкој, било му је повређено око - велики трн ушао му је у око, сломио се и остао у оку, имао је несносне болове и, пошто на грчкој територији није имао могућности да се лечи, тражио је да се прикључи савезничкој мисији која је пратила „Прву групу батаљона“ како би негде у Македонији покушао да успостави везу са очним лекаром или хирургом. Биле су му предочене тешкоће са којима ће се „Прва група батаљона“ суочити у овом походу, али је он био упоран да иде, па му је било одобрено. Није успео да издржи тешкоће. Бугари су га заробили. Око је изгубио, али је рат преживео као бугарски заробљеник - прим. аутора..

⁹⁵⁾ Зборник, том VII, књ. 3, док. 23.

На састанцима партијских бироа батаљона чуле су се примедбе као и на саветовању у селу Бахово: да је снага непријатеља била потцењена, није се довољно водило рачуна о временским приликама, народ се плашио жестоких репресалија које је спроводила бугарска војска после борби са партизанима, улога партијских организација није увек долазила до пуног изражаја у ратним условима и др. Истицало се да су борбе које су вођене у фебруару на целој територији Македоније биле борбе за Македонију у правом смислу речи, за њену афирмацију, разбијање утицаја Ванче Михајлова, за војно и политичко разбијање банди Драже Михаиловића, за одузимање аргумената бугарској влади пред савезницима, како је тобоже Македонија „слободна“ и да се у њој не води борба против бугарске војске.

Подвлачено је да је фебруарски поход три групе батаљона на територију која је била под бугарском окупацијом био и нужан и оправдан, што су потврђивали успеси који су у походу постигнути.

После исцрпних дискусија и изнетих примедба и критика једногласно је прихваћена оцена да је поход био и оправдан и нужан, а да је песимизам, који се после похода јавио код појединих бораца и руководилаца, резултат несхватања потребе што бржег развијања народноослободилачке борбе у Македонији.

Детаљно је анализиран и рад партијских организација у тако тешким условима у којима се налазила Прва група батаљона.

Утврђено је да се партијске ћелије нису састајале, да је улога партијских организација у таквим условима скоро била заборављена, да се није водило рачуна о такозваном „ратном стилу рада“ - израз који се тада често употребљавао.

После опширних дискусија о свакој борби која је вођена и о политичком раду, закључци са саветовања у селу Бахово били су усвојени на свим нивоима - од водава до бригаде.

Са озбиљношћу је анализирао држање комуниста у походу, предузимане су конкретне мере за побољшање здравственог стања људства, за бољу организацију санитетске и интендантске службе, као и за одржавање војних и политичких конференција, приредби и др.

Политички радници озбиљно су схватили своју дужност у припремању људства за поход и у току похода, али при крају похода, због умора и исцрпљености, нису потпуно обавили своје задатке као руководиоци, на пример: при доношењу одлуке о преласку Реке Црне по групама - ешелонима - и поделе на групе, „ешалоне“ - партијским састанком је руководио лично командант Прве групе батаљона, политички радници у изузетно тешким условима понегде су испољили малодушност и егоизам, нису се увек довољно интересовали за исхрану своје јединице и сл. Навођена су имена и презимена оних на које се то односи.

Одлучено је да се секретари партијских ћелија позову на одговорност због неодржавања састанака, да се ликвидира дота-

дашња пракса у погледу извршавања задатака, да убудуће сваки члан КПЈ добија задатке од једног до другог састанка ћелије, да све партијске ћелије и бирои батаљона направе план рада и да се контролише њихово извршавање.

Усвојен је и закључак о даљим акцијама против окупатора и његових помагача, тј. да им се приступи одмах пошто се људство опорави.

У погледу критике штаба Прве групе батаљона прихваћено је да је недовољно консултовао штабове батаљона. Одбачена је критика да је требало да се штаб супротстави одлуци о походу у централни део Македоније у току зиме.

У Четвртог косовско-метохијском батаљону „Боро Вукмировић“, пре покрета према Богомили било је у ћелији при штабу 5 чланова КПЈ, у првој чети 10, у другој 9, а у трећој 8 чланова Партије, укупно 32 члана КПЈ.

После повратка са Богомиле из батаљона „Боро Вукмировић“ из КПЈ су искључена три члана, нестало је седам чланова, међу којима Митар Радусиновић, Павле Брајовић, Љубо Милатовић, Миодраг Божовић, Слободан Николић, који су остали живи и касније се прикључили Првој македонско-косовској НОУ бригади, а двојица су погинули.

По четама и батаљонима одржавана су и посебна предавања о ситуацији на фронтима. На предавањима је говорено да је тада на Источном фронту био ослобођен Кривирог, да је Црвена армија водила офанзивне операције у балтичким земљама, да је први задатак Црвене армије да ослободи Совјетски Савез, истицана је Стаљинова наредба поводом 23. фебруара, дана оснивања Црвене армије и његова оцена да је непријатељ још јак и да се не сме потцењивати, говорило се о ситуацији у Грчкој где се тада налазила Прва македонско-косовска НОУ бригада и о ситуацији у Југославији - углавном оно што се чуло преко „Слободне Југославије“, Радио-Москве и Радио-Лондона.

Биле су одређене и друге теме, нека врста курса, о којима су политички комесари говорили борцима: 1. врста ратова кроз историју, 2. фашизам, 3. изградња социјализма и живот у СССР-у. 4. етапе развитка народнослободилачке борбе у Југославији, 5. односи између савезника и СССР-а, 6. самокритика, 7. у чему је снага наше војске.

Агитпроп бригаде урадио је план за културно-просветни рад у бригади и народу и спроводио га онако како су то прилике дозвољавале.

По утврђеном плану одржавани су посебни састанци са интендантима (око што бољег организовања исхране), са санитаром, политичким делегатима и комесарима. На саветовању са политич-

%) Зборник, кн>. 4, док. 125, стр. 9.

ким комесарима (6. март 1944.), говорено је поново о стеченим искуствима са похода на територију под бугарском окупацијом, о потреби стварања планова за политичку наставу по четима.

Сачуван је план рада партијског бироа батаљона „Боро Вукмировић“ за период од 2. до 16. марта 1944. План је сасвим конкретно одређивао шта све треба да се у том временском размаку уради на састанцима батаљонског партијског бироа, партијских ћелија у четима, на теоријском подизању партијског чланства, у СКОЈ-евским активима по четима, као и задужења сваког члана КПЈ појединачно. Подаци о одржаним састанцима партијских ћелија у четима су тако детаљни да се, на пример, може видети како се радило на описмењивању недовољно писмених бораца, могу се сазнати наслови предавања из историје, географије и физике ради подизања општег знања бораца, шта се радило са кандидатима за чланове КПЈ, које су теме обрађиване из партијске литературе и ко је био одређен да припреми одређену тему и одржи уводну реч на састанку, о раду „нижег“ и „вишег“ курса за борце у батаљону, о курсу за чланове СКОЈ-а, итд.

За све то време по четима и батаљонима обављен је и рад на оспособљавању људства у војном погледу.

На основу програма који је израдио командант бригаде, држана су предавања: „Шта је борба?“ „О специјалним видовима борбе“, „Важност борбе за насељена места“, „Видови напада на насељена места“ и др.

Посебна предавања држана су о нападу: почетак напада, распоред, полазни положај, покретна ватра, непријатељски против-напад, одбрана поседнутог положаја, обезбеђивање, узбуна, утврђивање, контранапад, повлачење, о савременим борбама - рат брзих јединица.

Сва та и друга предавања била су илустрована оним што је бригада искусила у првој половини фебруара: повлачење у неред у Никодину, добра одбрана код Ореховог дола, разбијање непријатељских заседа испред Никодина, успешна борба заштитнице код Тројанаца, о пропустима, о састанку на Црној и др.

Тај рад био је оцењен као добар, а од недостатака је наведено да није остварена контрола да ли је све оно што је планирано било свуда и добро урађено, да су чланови КПЈ били ипак оптерећени испуњавањем бројних планова, да су извесни пропусти и грешке појединачно били благо кажњавани, да се рад у СКОЈ-у још потцењује.